

## Het beekdal bij Bokt

Huub Peters, 2019, Localhistory.nl

### Brabants dekzandlandschap

De omgeving van Eindhoven maakt deel uit van het Brabantse dekzandlandschap in de Roerdalslenk. Het is een reliëfrijk landschap dat ten oosten van de Feldbissbreuk<sup>1</sup> ligt, die in noordwestelijke richting loopt. Door dit landschap lopen een groot aantal rivieren en beken die in noordwestelijke richting stromen. Langs de beekdalen en op de plaatsen waar riviertjes samen komen bevinden zich dekzandruggen. Daaraan liggen oude steden, dorpen en gehuchten. De beken in deze regio maken deel uit van het stroomgebied van de Dommel. Deze rivier begint ten zuiden van Peer (België) in de moerassen en vennen van de Donderslagse Heide. Zij mondt via de Dieze ten noorden van 's-Hertogenbosch uit in de Maas. Onderweg komen er in de regio een groot aantal beken uit in de Dommel. Dat zijn onder andere de Reusel, de Beerze, de Gender, de Run, de Keersop, de Tongelreep, de Strijper Aa, de Bulder Aa, de Sterkselsche Aa, en de Kleine Dommel.

### Beekdalen

De beekdalen van deze rivieren waren eeuwenlang een belangrijk onderdeel van de bedrijfsvoering van boeren en keuterboeren. Zij haalden hier een groot deel van hun grondstoffen<sup>2</sup>. Zij weidden er hun vee en in de laag gelegen beemden werd gehooïd. De heggen, houtsingels, broekbosjes en bomen leverden brandstof, het zaaghout voor de bouw van huizen en het hout waarmee zij hun gereedschap maakten. Bovendien haalden de boeren er vruchten voor eigen consumptie en voor die van hun dieren. Waar de omstandigheden gunstig waren, ontwikkelde zich veen. De boeren haalden dat binnen als 'klot' (natte turf), die als brandstof diende. Door dit klotsteken ontstonden op tal van plaatsen veenputten.

Langs de beekdalen lagen de dekzandruggen. Op deze droge hoogten vestigden zich de boeren. Bij hun boerderijen lagen de akkers. Van daaruit ontgonnen zij de lager gelegen gronden. Daar lagen de velden en beemden begroeïd met gras, als een langgerekt lint langs de beken. Vanaf de hogere delen konden de boeren via doodlopende weggetjes het beekdal binnenkomen. De kavelgrenzen in de beemden werden meestal gevormd door heggen of singels van elzen, wilgen en es. Op de wat hoger gelegen gronden werd met name eik in de kavelscheiding gebruikt. Omdat het vee onder begeleiding op de weiden werden gebracht, hoefden de kavelscheidingen niet grondig worden gedicht. De begroeiing werd wel onderhouden omdat daardoor de houtopbrengst vergroot werd.

Voor de kavelscheiding kwam in het einde van de 19<sup>e</sup> eeuw het prikkeldraad<sup>3</sup> beschikbaar. Tegelijkertijd vervingen olie en kolen de houtvoorraad als brandstof. Gereedschappen maakten boeren vanaf die tijd ook dikwijls niet meer zelf, maar kochten ze in bij de smid. Daardoor verdwenen de heggen langzamerhand uit het landschap. Het cultuurlandschap werd veel opener. Populieren gingen zich daarin sterker aftekenen, terwijl die toch ook al een eeuw in het landschap voorkwamen.

Lange tijd omringden en doorsneden woeste gronden het cultuurlandschap. Opvallend is dat het nieuw gevormde cultuurlandschap meer variatie in flora en fauna<sup>4</sup> had dan de oude woeste gronden. Uiteraard

---

<sup>1</sup> De Feldbissbreuk loopt ten zuidwesten van Eindhoven langs. Hij loopt onder Eindhoven Airport door in noordwestelijke richting.

<sup>2</sup> De boeren haalden er hout om ovens te stoken. Grote stokken gebruikten ze voor stelen en bonenstaken. Rechte bomen kwamen in gebruik voor de bouw of reparatie van het gebint van de boerderijen. Eikenhakhout leverde de schors waaruit looistof gewonnen werd voor de leerlooierij. Essenhout gebruikten de boeren voor de productie van stoelen, gereedschap en in de wagenmakerij. Van bramentwijgen maakten ze bijenkorven.

<sup>3</sup> Prikkeldraad is in 1883 op de markt gekomen.

<sup>4</sup> Op de onbemeste hooilanden kwamen orchideeën voor. Daarnaast groeiden er knolsteenbreek, slanke sleutelbloem, grote pimperl, spaanse ruiter, gagel en allerlei zeggesoorten. Nieuw in het landschap waren de vogelsoorten; watersnip, steenuil, grutto, kemphaan, roodborsttapuit en grauwe klauwier. Daarnaast bleven de oorspronkelijke vogelsoorten van de woeste gronden, zolang deze voldoende ruimte omvatten. Dat waren de roerdomp, het wouwaapje, de nachtegaal, de blauwborst en de bruine kiekendief.

speelde de voedselrijkdom daarbij een belangrijke rol. Maar ook de grotere variatie in bebouwing was een factor. Enkele dieren verdwenen uit de regio, omdat de omvang van de woeste gronden terugliep. Er was geen plaats meer voor de beer en het edelhert. De wolf werd stevig bestreden.

Door de consistente agrarische bedrijfsvoering ontstond er een stabiel milieu dat tot na de 19<sup>e</sup> eeuw in stand bleef.

### Enkele voorbeelden in het Dommeldal

In het beekdal van de Dommel is uiteraard veel van het oude beekdallandschap verdwenen. Toch liggen er nog enkele restanten. Hierna volgen enkele voorbeelden.

- Direct over de Belgische grens ten zuiden van Borkel en Schaft is een goed voorbeeld van het oude beekdal te vinden. Het loopt van Achterste Brug bij Borkel en Schaft door tot de bebouwde kom van Valkenswaard. De Dommel meandert hier nog rustig door het landschap.
- Tussen Dommelen en Waalre ligt ter hoogte van de samenvloeiing van de Keersop en de Dommel het gebied Elshouters.
- Ten zuiden van Veldhoven ligt een beekdalgebied dat Natuurmonumenten beheert.

Ook in het buitengebied van Eindhoven vinden we enkele waardevolle voorbeelden van dit landschapstype. Het zijn:

- Het gehucht Riel<sup>5</sup> en de Gijzenrooische Zegge liggen tussen Eindhoven en Geldrop. Riel ligt op een dekzandrug tussen de riviertjes de Lakerloop en de Beekloop. Het centrum van de laaggelegen Zegge bestaat uit elzenbroekbos met enkele klotputten. Daaromheen liggen kleinschalige natte graslanden en oude bolle akkers met een onregelmatige verkaveling. Er komen houtwallen en bosjes voor. Vanaf de hoge randen bij Riel lopen zandpaden dood op de Zegge.
- Coll<sup>6</sup> is een buurtschap dat in het noorden begrensd wordt door de spoorlijn Eindhoven - Venlo en in het zuiden door het Eindhovens kanaal. Ten westen ligt het voormalige gehucht Urkhoven<sup>7</sup> en ten oosten het oude buurtschap Eeneind<sup>8</sup>. Tegen Eeneind aan liggen op de zogenoemde Collse Heide de voormalige gemeenschappelijke gronden van het buurtschap.
- En tenslotte het buurtschap Bokt, dat in dit artikel uitgebreid wordt beschreven.

### Het buurtschap Bokt

Het gehucht Bokt<sup>9</sup> ligt in het noordoosten van de gemeente Eindhoven. Het grenst noordelijk aan de gemeente Son. Ten oosten aan de overzijde van de Dommel ligt het dorp Nederwetten. Het gehucht ligt op een dekzandrug. Ten oosten loopt langs akkers en natte graslanden de lager gelegen rivier De Dommel. Het gehucht is waarschijnlijk al vanaf de ijzertijd bewoond. De bebouwing in het buurtschap ligt in lintbebouwing verspreid langs een oude doorgaande weg<sup>10</sup> rondom een open akker. Het zijn onder meer de volgende boerderijen en een bakhuis.

- Bokt 8  
Deze jonge langgevelboerderij is gebouwd in 1947. Het bakstenen pand heeft een rieten wolfdak met een voet van pannen. De achterzijde heeft een geheel rieten dak. Het pand heeft klampdeuren en negen-ruits-ramen.
- Bakhuis achter de boerderij op Bokt 11  
Dit bakhuis dateert waarschijnlijk uit de tweede helft van de 19e eeuw. Het is in 1993 gerestaureerd. Het bakhuis is een eenvoudig gebouw, maar dit bouwtype is in deze omgeving zeldzaam.

---

<sup>5</sup> Riel is in een zelfstandige productie gedocumenteerd.

<sup>6</sup> Coll is in een zelfstandige productie gedocumenteerd.

<sup>7</sup> Urkhoven is nu een buurt in het Eindhovens stadsdeel Tongelre.

<sup>8</sup> Eeneind maakt nu deel uit van de gemeenten Nuenen.

<sup>9</sup> Bokt is in een zelfstandige productie gedocumenteerd.

<sup>10</sup> Deze weg heet nu Bokt. Deze loopt vanaf de Eindhovenseweg in Eindhoven eerst naar het oosten om vervolgens af te buigen naar het noorden.

- Bokt 15  
Deze langgevelboerderij uit 1833 heeft een zadeldak gedekt met muldenpannen<sup>11</sup>. Het bakstenen pand heeft een gepleisterde plint. In het bovenlicht van de voordeur is een levensboom aangebracht. De ramen in het woongedeelte hebben een kleine roedenverdeling en luiken. Het pand is op verschillende plaatsen gewijzigd. Vanuit de straat is het oorspronkelijk karakter nog wel te zien.
- Bokt 18  
Deze langgevelboerderij is gebouwd in 1862. De bakstenen gevels hebben een gepleisterde plint. Het woondeel heeft T-ramen. Het gebouw heeft een oudere kern uit de 17<sup>e</sup> / 18<sup>e</sup> eeuw.
- Bokt 19  
Een Kempische langgevelboerderij die dateert uit 1876. Het woongedeelte van het pand is in 1959 gemoderniseerd. In 2014 is het gehele pand gerestaureerd.
- Bokt 20  
Langgevelboerderij uit 1867 heeft een zadeldak met Hollandse pannen. Ook hier hebben de bakstenen gevels een gepleisterde plint. Het woondeel heeft T-ramen met luiken. De opkamer in de zijgevel heeft een klein zesruitsraam. Daar onder is nog een kelderlicht aangebracht. De stal heeft getoogde ramen met metalen kozijnen met een roedenverdeling.

### **De landschappelijke omgeving van Bokt**

Het gehucht Bokt was vanaf de middeleeuwen omgeven door woeste gronden. Ten oosten van de dekzandrug, waarop de bewoners van Bokt woonden, lagen laaggelegen drassige gronden in het stroomdal van de rivier de Dommel. Hierna volgen enkele landschapstypes<sup>12</sup>, die we in Bokt aantreffen.

- De boerderijen aan het Bokt grenzen aan open akkers. Deze akkers ontstonden uit kamponggingen. Dat waren kleine omwalde bouwlandkampen<sup>13</sup>. Toen er door bevolkingsgroei behoefte ontstond aan meer landbouwgrond werden deze kampen dikwijls samengevoegd<sup>14</sup>. Daarbij verdwenen de kavelscheidingen, waardoor de aaneengesloten akkers een open karakter kregen. Daarom wordt er gesproken van open akkers.
- In de zuidoost hoek van Bokt liggen enkele percelen droge- en natte kamponggingen. Zij liggen al op de flank van de dekzandrug. Deze kamponggingen bestaan uit kleine percelen. Door houtsingels of bomerijen waren de kavels van elkaar gescheiden. Nu zijn daar alleen restanten van over. De droge ontgunningen werden gebruikt als akkers. De natte waren in gebruik als graslanden.
- Ten oosten van het gehele complex ligt het beekdal van de Dommel. Het heeft voornamelijk een strookvormige verkaveling. De percelen zijn dan met opgaand groen van elkaar gescheiden. Zij liggen haaks op de rivier. In het zuidelijk deel van Bokt is de verkaveling op beide oevers van de rivier aan elkaar gelijk.  
In het uiterste noordoosten ligt op de westelijke oever een gebied, dat waarschijnlijk een van de laatste "gemeenten" in dit deel van het beekdal is geweest. Het is pas in de 18<sup>e</sup> eeuw ontgonnen en verkaveld. Deze verkaveling is in de 19<sup>e</sup> eeuw voortgezet. De regelmatige verkaveling is daarna ook in de 20<sup>e</sup> eeuw toegepast. Wel waren de kavels toen groter dan voorheen. Aan de overzijde van de rivier is ten zuiden van de Hooijdonkse molen een grootschalig verdeeld landschap te zien

### **De waarde van het buurtschap Bokt en haar directe omgeving.**

Het RAAP-RAPPORT 3258 waardeert verschillende aspecten van het landschap in het buitengebied van Eindhoven. Het kent een zeer hoge waarde toe aan het lage beekdallandschap van de Boktse Beemden. Een zo goed geconserveerd beekdallandschap komt zelden voor in Noord-Brabant. De kamponggingen van Bokt krijgen een hoge waardering. Het rapport concludeert dat de beekdalen aan de rand van de gemeenten Eindhoven goed beschermd dienen te worden. Veranderingen in de verschillende delen moeten zorgvuldig afgewogen worden, zodat het karakter van het beekdal landschap bewaard blijft.

<sup>11</sup> Muldenpannen zijn machinale dakpannen. Er zijn verschillende types. De schrijfwijze varieert. De volgende varianten komen voor; Mulden dakpan, mulde pan of mulderpannen. Mulder dakpan, of Mulder pannen.

<sup>12</sup> De namen en beschrijvingen van de verschillende landschapstype zijn overgenomen uit het RAAP RAPPORT.

<sup>13</sup> Kampen zijn akkers, die door een boer op woeste gronden zijn aangelegd. Ze worden vaak omgeven door houtwallen of -houtsingels.

<sup>14</sup> Samengevoegde akkers, die dikwijls ook door meerdere boeren bewerkt werden, worden essen genoemd.



[Redacted content]

---